Шарқ юлдузи

Ойлик, адабий-бадиий, ижтимоий-сиёсий журнал

2

1984

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг органи

53-йил чиқиши

Мундарижа

ТИНЧЛИК—БУЮК САОДАТ
КПСС Марказий Комитети Бош Секретари, СССР Олий Совети Президиумининг раиси Ю. В. Андроповнинг баёнотидан
2

Иброҳим Раҳим
Огоҳ бўлинг, одамлар
3

Борис Тихомолов
Аср нидоси
5

Одил Еқубов
Ақл-идрок тантана қилади
8

ШЕЪРИЯТ
Туроб Тўла
Толеим торига минг қуллук
9

Машраб Бобоёв
Қулоқ тутинг сукунатга
33

Анвар Исроилов
Она дунё, кўзларга нур бўлиб жойлан
37

Шукур Қурбонов
Ҳайрат елканларин кўтариб баланд
40

Восит Саъдулла
Хушхабар
101

НАСР
Ҳабибулло
Хиёнат. Ҳикоя
14

Евгений Березиков
Қизил Бухоро. Роман
45

БОЛАЛАР ДУНЕСИ
Тўра Сулаймон
Харсанг. Эртак
104

«ЗАМОН ВА ИЖОБИЙ ҚАҲРАМОН»
Назир Сафаров
Мирмуҳсин
Лазиз Қаюмов
Журнал анкетаси саволларига жавоблар
110

ПУБЛИЦИСТИКА
Абдурашид Пардаев, Набижон Тожибоев
Қайинзордан эсган шабада
116

РУС АДАБИЁТИ — МАҲОРАТ МАКТАБИ
Ҳамид Олимжон
В. В. Маяковский ҳақида
125

САНЪАТ
Феруза Раҳматуллаева, Олмахон Ҳўжаниёзова
Халқ истеъдоди
129

НАВОИЙХОНЛИК
Абдуқодир Ҳайитметов
Навоий ва Бобур
131

Иброҳим Ғафуров
Тафаккур ва ҳиссиётнинг олий нуқталари
136

БАРҲАЁТ СИЙМОЛАР
Муҳаммадали Қўшмоқов
«Фазлу ҳақ ҳар ерда ҳамроҳим»
141

АДАБИЙ ТАНҚИД
Сарвар Азимов
Илҳомбахш олам
152

Ботир Норбоев
Ифода ва фикр бирлиги
156

ТЕНГДОШЛАР ТЕНГДОШЛАР ҲАҚИДА
Раҳимжон Отаев
Дилрабо қўшиқлар айтилаверсин
162

ТАҚРИЗЛАР
Суйима Ғаниева
«Ўқиғонга муборак»
Ҳакимжон Каримов
Қайта яратилган олам
Гани Жаҳонгиров, Комил Имомов, Эргаш Умаров, Бебаҳо маънавий бойлик
167—172

ЖУРНАЛХОН МИНБАРИ
Шаҳобиддин Одилов
Жўнлик — шеъриятга ёт
179

РЕДАКЦИЯ ПОЧТАСИДАН
Рашид Оқилов
Халқаро календарь
175

ЙИЛЛАР, ВОҚЕАЛАР, ҲУЖЖАТЛАР
Ғулом Хўжаев
«Шайбонийнома»
Вамбери таржимасида
177

Насим Шарипов
Замаҳшарий мақолалари
180

САРГУЗАШТ, ФАНТАСТИКА
Исфандиёр
Мени тонгда уйғотинг
Қисса. Охири
181

ГУЛҚАЙЧИ
Ҳайдарали Иброҳимов
Илмий-оммабоп шўрва ёки яшасин бақлажон
205

Китоб жавони
206

www.ziyouz.com kutubxonasi

ТИНЧЛИК — БУЮК САОДАТ

Совет Иттифоқи шуни жуда аниқ-равшан ва қатъий қилиб айтадики, қуролланиш пойгасини, аввало ядровий қуролланиш пойгасини тўхтатиш, ядро уруши хавфини камайтириш ва пировард натижада бу хавфни бутунлай тугатишдан иборат принципиал йўлга содиқ бўлиб қолади. У шу олижаноб мақсадларга эришишга бундан буён ҳам ўзининг бутун куч-ғайратларини сарфлайверади.

Совет Иттифоқи Европадаги ядро қуроллари масаласи жуда тубли равишда ҳал этилиши учун аввалгидек ҳаракат қилаверади. У ўзининг Европани ҳам ўртача олисликка учириладиган, ҳам тактик ядро қуролидан бутунлай халос қилиш тўғрисидаги таклифини яна такрорлайди.

Совет раҳбарлари АҚШ ва Ғарбий Европа давлатлари раҳбарларига мурожаат этиб, Американинг янги ракеталарини Европада жойлаштириш режаларининг амалга оширилиши уларнинг ўз халқларига, бутун инсониятга келтирадиган ҳамма оқибатлар хавфини яна бир бор пухта ўйлаб кўришга чақирадилар.

Бусиз ҳам биз ҳозир жуда мўрт тинчлик шароитида яшаб турибмиз. Шу сабабли масъул давлат арбоблари содир бўлаётган ҳодисаларни чамалаб, оқилона қарор қабул қилишлари керак. Инсоний ақл-заковатгина инсониятни даҳшатли хавф-хатардан омон сақлаб қолиши мумкин ва лозим. Биз дунёни тобора хатарли қуролланиш пойгаси йўлига судраётган кишиларни шу йўл билан ҳарбий устунликка эришиш, бошқа халқларга ва давлатларга ўз хоҳиш-иродасини мажбуран ўтказишдан иборат рўёбга чиқмайдиган умидлардан воз кечишга чақирамиз.

Совет Иттифоқи шунга аминдирки, тинчлик қурол-яроғларнинг тобора янги-янги турларини кўпайтириш ва ихтиро қилиш йўли билан эмас, балки, аксинча, мавжуд қурол-яроғларни мислсиз жуда паст даражага тушириш йўли билан мустаҳкамланиши ва шу йўл билан халқларнинг хавфсизлиги гарантияланиши мумкин. Фақат катта-катта моддий, интеллектуал ва бошқа ресурслар ноўрин сарфланаётганлиги оқибатида инсониятнинг ҳал қилинмай келаётган вазифалари ҳаддан ташқари кўп. Мана шу нуқтаи назардан олганда ҳам ядро қуролини ва бошқа қуролларни тубдан қисқартириш тўғрисида бир битимга эришиш барча халқлар учун манфаат келтирган бўлур эди.

Совет раҳбарлари совет халқининг хоҳиш-иродасини бажариб, уруш хавфини даф қилиш, ҳозирги ва келажак авлодлар учун тинчликни сақлаб қолиш йўлида бундан буён ҳам ҳамма ишларни қилаверишларини билдирадилар.

КПСС Марказий Комитети Бош секретари,
СССР Олий Совети Президиумининг Раиси
Ю. В. АНДРОПОВнинг баёнотидан

www.ziyouz.com kutubxonasi

қанчалик узун ва мазмундор бўлмасин, уларни ўз асарларида муҳрлай олди.

Унинг қардош халқлар ўртасидаги мустаҳкам дўстлик, Ленин ва Коммунистик партия тўғрисидаги шеърлари, Осиё, Африка ва Лотин Америкасида яшовчи мазлум халқларга бағишланган шеърлари, империализм ва ўзаро қирғин урушларга оташин нафрат сочувчи шеърлари, совет кишисининг меҳнати ва қаҳрамонлигини шарафловчи шеърлари, севги ва муҳаббат туйғулари билан йўғрилган шеърлари, шоирнинг шундоққина деразаси олдида уя қурган мусича тўғрисидаги шеърлари маҳорат сеҳридан бебаҳра қолмаган.

Бу ниҳол қачон униб, қачон мева беради,
Миршакар тотадими, тотмайдими, бари бир.
Одамзод ўлмайди-ку, кимдир ахир теради,
Мана, Миршакар ота ҳаётида ечган сир.

Инсон умри бебақо — аммо инсон боқийдир. Ғафур Ғулом шундай дейди. Бугун саксон ёшни кўрган Ғафур Ғулом ҳаётни шундай улуғлаб, ардоқлайди.

Бундан ўттиз йил муқаддам у ёзган эди: «Халқим, Ватаним кундан-кунга гуллаб, улуғ Коммунистлар партияси раҳбарлигида социализмдан коммунизм сари бормоқда. Мен ҳам шу қаторда, шу улуғ машинанинг битта винти бўлиб умрим охиригача хизмат қиламан. Улуғ ва енгилмас Ватанимизнинг халқлари жаҳон бўйлаб тинчлик бўлишини истайдилар. Мен шу саодатли тинчлик айёмларининг ва коммунизм қураётган совет халқининг камтарин куйчисиман».

Ғафур Ғулом шеъриятининг гулшани чаппор уриб гуллаб турибди. Бу боғ хазон асарини асло билмайди!

«Литературная газета», 26 октябрь 1983 йил.

Ботир Норбоев,
филология фанлари кандидати

ИФОДА ВА ФИКР ЯНГИЛИГИ

Шеърият давр ва замондошларимиз маънавий оламидаги ўзгаришларга боғлиқ равишда ўз шакли-шамойилини, ифода воситаларини янгилаб боради: тилда даврга хослик, образлар ва деталларда, умуман, шеърият руҳида аввалгидан ўзгачароқ хусусиятлар юзага келади. Барча ижодкорлар, айниқса ёшлар шеъриятида намоён бўлувчи бу хил ўзгаришларнинг ҳаммасини бир мақола доирасида таҳлил этиш қийин. Шунинг учун биз ушбу мақолада улардан айримлари хусусида фикр юритамиз.

Ҳозирда актив ижод қилаётган кўпгина ёш шоирларнинг ҳаётни поэтик тадқиқ этиш усулида бир қатор оҳорли хусусиятлар сезилади. Аввало шуни айтиш керакки, илмий-техника инқилоби ва замоннинг шиддатли тараққиёти таъсирида аниқ фанларга хос тушунча ва ифодалар, ёш шоирлар ижодида образ ва шеърий деталь тарзида кўпроқ намоён бўла бошлади. Навқирон авлод космонавтика, физика, биология сингари аниқ фанлар кашф этган айрим ҳақиқатларни қайта поэтик идрок этган ҳолда шеъриятга олиб киришга, шу орқали замондошларининг маънавий оламини, фикр туйғуларини кўрсатишга интилмоқдалар. Бу ёш шоирларнинг интеллектуал дунёси бойиб ва теранлашиб бораётганлигидан нишонадир. Бундай теранлашувнинг илдизлари қаерда? Фақат етмишинчи йилларга келиб шу хил тенденция юзага чиқдими?

Бунинг илдизлари, аввало, ҳаётга, рус ва жаҳон шеъриятига, халқимизнинг бой фольклори ҳамда адабиётига бўлган катта ҳурматга бориб боғланади.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Биз физикадан эҳтимоллик, нисбийлик назариялари ҳақида ўқиганмиз. Ўзининг ёрқин шеърлари билан кенжа бўғин ижодига жиддий таъсир кўрсатаётган шоирлардан бири Миразиз Аъзам бу назарияларни поэтик ташбиҳ сифатида қўллаб, бир мавзуни мўлжаллаётган шоирлар ҳеч қачон айнан битта гапни айтмайди («Эҳтимоллик назарияси»), ўлчовни каттароқ олиш, дунёга кенгроқ қараш («Нисбийлик») керак, деган ғояларни илгари суради. Унингча, ҳар бир шоир ўз эҳтимоли, фарази, фикрларини ўртага «отади». Шоирнинг «Нишонга уриш назарияси» шеъри юқоридаги «назария»лар ифодаланган фикрларни гўё давом эттиради. Бу шеърнинг лирик қаҳрамони дастлабки мисраларида («Ўғлим, яна йўл бошига қайт») гўё ўғлига нишонга уришни ўргатаётган ота тарзида намоён бўлади. Гарчи шоир шеърни шу хил мисра билан бошласа-да, унинг давомида келган («Қилт этмади, бironта юрак, Қалблар мудроқ, бепарво, лоқайд, Ҳаммасини уйғотмоқ керак» сингари), кўчма маъно ташувчи мисралар гапнинг оддий нишон ҳақида кетмаётганидан далолат беради:

Ахир ўғлим, тўпчилар билар,
Қанчалик кўп отилса ўқлар.
Нишон уриш эҳтимоли ҳам,
Билиб қўйки, шунча кўп бўлар.

Шоир тўпчилар қоидасидан шу хил ҳаётий маъно топади, бизга муҳим ижтимоий фикрни сингдиради, эътиқод ва фикрлар жангига, жасоратга ундайди. Бундай курашчан руҳ, инсон маънавий оламини ўстириш учун куюниш туйғуси Омон Матжоннинг «Дала шийпонида ухлаётган гўдакка» шеърига ҳам хос. Хўш, бу шеър ифодасида юқорида қайд этилган тенденциянинг қайси қирраси намоён бўлган?

Илмда шу нарса маълумки, инсон қанчалик қаттиқ ухламасин, асаб толаларидан бири уйғоқ бўлади. Ана шу ҳақиқат Омон Матжонга яхши бир шеър учун туртки, тўғрироғи, шеър шаклини тайин этувчи мажозий деталь сифатида асқотади. «Дала шийпонида ухлаётган гўдакка» деб номланган бу шеър гўё шу ҳақиқатни айтиш учун ёзилаётгандай туюлади:

Дерларки, одамнинг бош миясида,
Ҳар доим бир томир бўларкан бедор.

Аммо шоир шеърхон диққатини ушбу гап билан банд этиб туради-ю, кейинги сатрларда атайин қилгандай фикр оқимини бошқа томонга буриб юборади. Ўзининг шийпонда шеър ўқиганини, ўша кезда ширингина бир болакай онасининг қучоғида ухлаб ётганини баён этади. Сўнг эса гўё мазкур шеърнинг мазмунини шарҳлай бошлайди:

Мен шеъримда айтдим тупроғимизнинг,
Тарихида турфа тонглар отганин.
Талашу тортишлар задалаб кўп бор,
Ҳақиқий бир эга кутиб ётганин.

...Айтдим Бухорода қўзичоқларнинг,
Териси ҳимралиб ёнса шуъладор.
Билингки уларда ер остидаги,
Беҳисоб конларнинг ҳоври, акси бор.

Келтирилган шарҳлар табиий туюлади. Зеро шоир, биринчидан, юртимизнинг ноёб фазилатларини очиб бермоқда, иккинчидан, бу фикрларни ўша дастлабки мисралардаги маънога — уйғоқ томир ва ухлаётган гўдакка боғлайди. Она юрт ҳақидаги ушбу гапларни шеърини тинглаётганларгина эмас, ухлаётган гўдак ҳам тинглашини истаган шоир: «Илтижо қиламан, ўша бир сезгинг, бедор бўлсин ухлаётган укам — келажагим», дейди. Шу билан у ўша бир сезги бедор бўлса фарзанд ўлкани янада гўзал ва дориломон кунларга олиб чиқиш учун курашиши, меҳнат қилиши мумкин, демоқчи бўлади. Шоир фикрининг нозик қочиримлар билан ботиний шаклда берилишига ўша мажозий деталь — «уйғоқ томир» қўл келган.

Шеъриятда янгилик яратишнинг йўли аниқ фанлардаги айрим тушунча ва назарияларни қайта поэтик идрок этиш, айрим адабий қаҳрамонлар «ҳаёти»дан янгича маънолар топишдангина иборат эмас, албатта. Оддий ёки мураккаб бир ҳолатни турлантириш, ҳаёт воқеаларини ўзига хос поэтик идрок этиш орқали ҳам оҳорли фикрлар айтиш мумкин.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Масалан, Абдулла Орипов у ёки бу иборани, сўзни ўзгача йўсинда ифодалаб, фикр-туйғуларини янги жилоларга жамлаб беради. У «Икар», «Генетика», «Маломат тошлари»да шу йўлдан борган эди. «Учинчи одам»да ҳам ушбу «йўл»нинг ўзига хос манзарасини кўрамиз.

Ижодкор дастлаб «Учинчи одам»ларнинг бизга унча-мунча маълум турлари ҳақида фикр юритади. Сўнг шоирнинг ёр учун битган шеърини ёд олувчи шеърхонни, икки халқ ўртасини боғлаб турувчи элчини «Учинчи одам» сифатида тасвирлайди. Шоир иборанинг янги қирраларини очгани сари, биз «Учинчи одам»ларнинг янада мураккаброқ турларига дуч кела бошлаймиз:

Серғалва асрда бу зот ҳаттоки
Салтанат шаклида бўлар намоён —

дея таърифлайди шоир улардан яна бир хилини. Ушбу асрда одамларни бир-бирига боғлаб турувчи бундай «зот»ларнинг роли ошиб бораётгани учун ҳам шоирнинг шеър сўнгидаги: «Сенга инсоф берсин учинчи одам» — огоҳлантирувчи мисраси баландроқ янграйди.

Муҳаммад Алининг «Юртим осмонидаги юлдузлар» шеърида «юлдузлар» сўзи ҳам шу йўсинда намоён бўлади. Улар гоҳ халқимизнинг буюк кишилари, гоҳ эл-юрт озодлиги йўлида фидо бўлган аскарлар сифатида талқин этилади.

Шеърларида истеъдод учқунлари мавжуд бўлган ёш ижодкорларимиз ҳам жўшқин эҳтиросларини оригинал фикрлар билан эш қилишга, ҳаётнинг кўзга ташланмайдиган томонларини ёрқин ифодалашга интилмоқдалар.

Шеъриятимизнинг кенжа бўғинига мансуб шоирлардан Усмон Азимов, Қадам Саидмуродовларнинг айрим шеърларида ҳаётий фактлар ва воқеаларнинг бизга таниш қирралари янгича воситалар ёрдамида таъсирли ифодаланади. Биз уруш даврида йўқчилик туфайли қийналган одамлар кўп бўлганини биламиз. Ёки жангдан қайтмаган фарзандини кўзлари тўрт бўлиб кутган, ҳатто ҳозир ҳам кутаётган оналарни кўрганмиз. Булар ҳақида анчамунча шеърлар ҳам ёзилган. Бироқ бу икки ёш шоир уруш даври ҳаётининг ўша биз билган таниш қирраларининг нотаниш томонларини ҳам кўрадилар ва кўрсатадилар.

Усмон Азимовнинг «Ойрўзи опанинг Ватани» шеърида уруш ва очарчилик йиллари ҳар қадамда учраши мумкин бўлган бир воқеа қаламга олинади. Бу шеърнинг лирик қаҳрамонларидан бири — «тирикликнинг исми — нон» бўлган йўқчилик йилларида яшаган ёшгина қизалоқ. У бир сиқим дон умидида қўрқа-писа буғдойзорга кирганида кимки қинғир йўлга кирса жазолаш ҳуқуқини олган қаттиққўл раис от чоптириб келиб қолади. «Жиноят» устида қўлга тушган қизалоқ уни кўриб, зир титрайди, қамчи зарбини кутиб бошини қўллари билан яширади. Шоир ўз қаҳрамонининг кейинги аҳволини тасвирлаб ёзади:

Кўзингиз ёшсиз эди,
Жиддий, тайёр хўрликка
Ким ҳам раҳм қиларди,
Сағир қолган шўрликка.
Ҳамма бутун таёқлар,
Етим бошда синади...
Раис отидан тушиб,
Бошингизни силади.
Ишонмасдан бокдингиз,
Кўзларига умидвор,
Ҳайрат ичра қотдингиз,
У йиғларди шашқатор.

Шеърда чизиб берилган ушбу манзара кишига қаттиқ таъсир қилади. Ундан сизиб чиқувчи маъно ҳам оҳорли. Ёш норасида болалар оғир аҳволда қолганида энг тошюрак одамларнинг ҳам уларга ёрдам қўлини чўзиши, умуман, йўқчиликнинг одамзодни қай аҳволга солиши шу мисраларгача табиий кўрсатилган.

Шу мисраларгача, деб айтаётганимизнинг боиси кейинги мисраларнинг бўш ёзилганида эмас. Бунинг сабаби шундаки, ушбу мисралардан сўнг: «Опа ўшандан буён, Ватан ҳақида суҳбат қўзғалса кириб келар, кўзингизга бир сурат» сингари сатрларни тизади. Бу сатрлар (айниқса охирги тўртлик) ўз ҳолича яхши. Аммо улар шеърнинг юқори қисмида тасвирланган воқеага (сарлавҳада «Ватан» сўзи учрашини ҳисобга олмаганда) бевосита сингиб,

www.ziyouz.com kutubxonasi

уйғунлашиб кетмайди. Сарлавҳадаги «Ватан» эса уларни мустаҳкам бириктира олмайди. Юқори ва пастки сатрларни оҳангнинг ўзигина боғлаб турганга ўхшайди.

Усмон Азимовнинг «Сенингча...» деб бошланадиган шеъри ҳам юқоридагисига мавзудош бўлиб, жангчиларнинг матонати ва садоқатини куйлашга бағишланган. Аммо у фикрни ифодалаш йўсини, шакли ва мазмуни билан алоҳида ажралиб туради. Шеър тепасида шундай изоҳ берилган: «Тўрақўрғонда ғаройиб гулзор бор. Ундаги ҳар туп гул Улуғ Ватан урушида ҳалок бўлган жангчи номи билан аталади». «Шу изоҳнинг ўзи ҳам қалбимизда жўшқин туйғулар пайдо қилади. Бу факт таъсирида шоир руҳида ҳам ғалаёнли ҳислар билан бирга қонуний саволлар пайдо бўлади: «Ҳар бир шаҳид аскар бир гулга айланибди-да? Шундай гулга айланиш осон бўлганмикин?» Бу саволлар шеърнинг ёзилишига турткигина бўлиб қолмасдан, унинг шаклини ва мазмунини ҳам тайин этади:

Сенингча осонми, гулга айланмоқ,
Аёзда музласа яланғоч бадан.
Қалбда ҳилпирарми, қип-қизил байроқ,
Сўнг сўзинг бўларми, «Севаман, Ватан.»

Шоир «гулларга айланган» жангчиларнинг жасоратларини санамайди. Юқоридаги сингари қатор тасдиқ саволлар туфайли биз ўзимизни шаҳид аскарлар жасоратларининг гувоҳи бўлгандай ҳис этамиз.

Бироқ шеърда бу ҳиссиётнинг қалбимизда янада мустаҳкамроқ ўрнашувига халақит берадиган бирикмалар ҳам йўқ эмас. Хусусан: «Сенингча осонми, гулга айланмоқ, **Қонсираб турганда илма-тешик тан»** ёки «Куйган гўшт ҳидидан **ақлдан озиб, Енгамиз** дейсанми, эгмайсанми, бош» мисраларидаги таъкидланган сўзлар ўрнига тушмаган. Ахир «илма-тешик тан» қанақасига қонсирайди? «Ақлдан озиб, енгамиз, дейсанми», дейилиши шоир ифодаламоқчи бўлган маънонинг англанишига халақит беради-ку?!

Усмон Азимовнинг шеърларида эҳтирос ва фикрларни юксак оҳангда уйғунлаштиришга интилиш диққатга сазовор. Кейинги шеърларида у бир ғояга алоқадор фикр-туйғуларни бошқа мазмундаги фикр-туйғулар билан табиий уйғунлаштиришга, мавзуни очишга хизмат қилмайдиган сўзларни ишлатмасликка интилмоқда. Бунинг натижаси сифатида шакл ва мазмун жиҳатидан тугалланган бутун шеърлар юзага келмоқда. Хусусан, унинг «Бахшига...» ҳамда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида чоп этилган кейинги «Ўша — мени ҳеч ким соғинмаган шом» шеърларида шу жиҳатлар яққол сезилади. Юқорида айтилган дастлабки шеърда қаллоблик, ялтоқлик ўзига хос йўсинда фош этилса, иккинчисида, оддий бир воқеа юксак поэтик оҳанг ҳамда ифода орқали жозибали тасвирланади.

Қадам Саидмуродовнинг шеърларида Усмон Азимовда кузатганимиз каби кучли эҳтирос бор, деб айта олмаймиз. Аммо у сокингина туюлган мисралари ботинида диққатга сазовор фикр-туйғуларни оригинал тарзда ифода этишга интилади. Масалан, унинг бир шеърида урушдан кейин қайтмаган фарзандларини кутган онанинг руҳиятида юз берган ҳолат қаламга олинади. Уруш тугагач, кимдир соғ, кимдир ногирон ҳолда қишлоққа қайтади. Аммо:

Қишлоқ бўйлаб таралган қувонч,
Кунлар ўтиб она қалбига қўрқинч солди,
Кимлар учун тугаган кулфат,
Унинг учун қайта бошланди.

Ҳа, қайта бошланиши турган гап. Негаки, у бедарак кетган ўғлини, гарчи хати келмаётган бўлса-да, уруш тугаса албатта қайтади, деб ишонарди. Аммо уруш тугади... Энди она учун кулфат бошланди. Ёш қаламкаш она ҳаёти ва руҳиятидаги бу хил тафсилотларни айтмайди. Аммо унинг руҳий ҳолати ифодасидан шу воқеалар юз берганлиги англашиниб туради.

Унинг «Ёмғир яқин келтирди бизни», «Бир тилда гаплашамиз» сингари шеърлари ҳам маънодор. Бироқ, назаримизда, Усмон Азимовга фикр оқими тугаганда эҳтиросларни бир оз жиловлаб туриш қанчалик керак бўлса, Қадам Саидмуродовга кейинги шеърларида мисраларни жўшқин эҳтиросга йўғириб беришга эътибор қилиш шунчалик зарурга ўхшайди. Зеро, эҳтирос, қалб ёлқини ҳужайраларига озиқ бериб турмаса бағрида ҳар қанча ақлли гаплар бўлгани билан шеър узоқ яшай олмайди.

Ёшларнинг шеърларидан маълум бўлишича, улар замондошлари руҳиятини поэтик таҳлил қилганда эҳтирос ва фикрлар шиддати нисбатан сокинлаша-

www.ziyouz.com kutubxonasi

ди. Ҳаёт кенгроқ қамраб олинмайди, қалб кенгликларининг уфқлари бор ранглари билан кўрсатилмайди.

Муҳаммад Солиҳ, Шавкат Раҳмонларнинг баъзи шеърлари бундан мустасно, албатта. Бу икки шоирнинг гражданлик туйғулари билан йўғрилган қатор шеърлари бор. Хусусан, Муҳаммад Солиҳнинг «Силлогизм» шеъри яхши ёзилган. Шоир унда пахтани аввал булутга ўхшатади. Кейин дарҳол бу ўхшатишдан воз кечиб, пахта бу деҳқон нафас олганда оғзидан чиққан буғ, дейди. Сўнг хулоса қилади: «Деҳқон эса ўлгунча нафас олади.» Бу оддийгина ифодада бизнингча, деҳқоннинг шарофатли меҳнати ёркин намоён бўлган. Шавкат Раҳмоннинг «Венеция», «Марофон» сингари қатор шеърлари мағзига ҳам шундай туйғулар сингдирилган.

Бу икки ижодкорнинг, айниқса, Муҳаммад Солиҳнинг шеърлари ҳақида матбуотда турли хил фикрлар айтилди. Худди шу фактнинг ўзи ҳам унинг шеърларида баҳсга чорлайдиган хусусиятлар борлигини билдиради. Иброҳим Ғафуровнинг «Шеърингизни тушунтириб берсангиз» номли мақоласидаги баъзи фикрларга, чунончи Муҳаммад Солиҳнинг айрим шеърларида мунгли туйғулар мавжудлиги учун танқид қилганига қўшилиб бўлмайди. Бизнингча, шоир лирик қаҳрамон қалбидан кечган ҳар қандай туйғуни ифодалашга ҳақли. Фақат бу хил туйғулар ҳаётий, самимий йўсинда ифодаланиб, улардан муҳим маънолар англашиниши лозим. Танқидчининг ўзи айтганидай, «келажак ҳақида ўйлаган,» ҳозирги ҳаётни янада дориломон кўришни истаган шоирларнинг лирик қаҳрамонлари қалбидагина дард, изтироб бўлади.

Иброҳим Ғафуровнинг бошқа баъзи фикрлари хусусида ҳам баҳслашиш мумкин. Аммо унинг Муҳаммад Солиҳнинг қатор шеърларида мавҳумлик мавжудлиги ҳақидаги мулоҳазаларига қўшилиш керак. Муҳаммад Солиҳ истеъдодли шоирлардан бири бўлса-да, сўнги пайтларда мавҳум ёки, бошқача қилиб айтганда, замондошларимизнинг ўй-туйғуларини бойитмайдиган, шунчаки манзара ёки тасвирдан иборат термаларни кўп ёзяпти. Бу ҳол, айниқса, унинг «Ёшлик» журналининг 1983 йил 2-сонида босилган «Мансур шеърлар»ида очиқ сезилиб қолган.

Бу шеърлардан оригинал фикр-туйғулар ахтарсак, ғалати манзарага дуч келамиз. Тўғри, улар орасида «Тиланчилар» каби кенг ва тор маънодаги тинчликка ташна одамнинг ҳолатини ифодалаган ёки «Озодлик картинаси» сингари манзарага муҳим маъно жойлаган маъқул шеърлари ҳам бор. Аммо, инсоф билан айтганда, бу ердаги кўплаб шеърларда муҳим бир маъно йўқ. Мазкур мансур шеърга эътибор беринг:

Симда бир қуш ўтирибди
У ҳақда ёзиш шартмикан.
Қушча аланглай бошлади.
Буни тасвирлаш зарурмикин?
Қушча учиб кетди.
Дафтаримда чизиқлар
Бўм-бўш сим каби бир зум
Титраб турди.

Бу гаплар билан шоир нима демоқчи? Бизга қандай муҳим ва зарур фикр-туйғуларни сингдирмоқчи? Афсуски, жуда кўплаб шеърларда ана шу энг муҳим саволга жавоб йўқ.

Шавкат Раҳмоннинг кўпгина шеърлари кўримли манзаралар, оҳорли тасвирлар асосига қурилган. Гоҳо, унинг, ёзилиши тузук бўлса-да, лекин муҳим маъно англатмайдиган шеърлари ҳам учраб қолади. Келинг, яхшиси улардан бирини ўқийлик:

Қизиган садолар сўнади,
Қуш каби чўчийди хаёли,
Кўксига капалак қўнади,
Кулгиси келади аёлнинг.
Еноғи ловиллаб қизийди,
Капалак бўсалар юзида.
Аланга сочлари тўзийди,
Уларни ҳайдамас ўзидан.
Ифорли ўтларга кўмилар,
Тикилиб қолади осмонга.
Мастона кўзлари юмилар,
Капалак ёқади жувонга.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Қаранг, «Аланга сочлари тўз(ғ)ийди» мисрасининг юқориги, айниқса, пастки сатрларга бир оз бегонароқ бўлиб қолганини ҳисобга олмаганда («Қизиган садолар», «Ифорли ўтлар» каби), ифодаларнинг кўримлилигини рад қилиб бўлмайди: қайдадир — дарё ё денгиз қирғоғида дам олаётган жувон, унинг кўксига, юзига қўнаётган капалакларнинг жувонга ёқиши — буларнинг ҳаммаси яхшига ўхшайди.

Бу ерда жувоннинг кимгадир интиқлигини кўрсатишга интилиш ҳам бор, дейлик. Аммо бу интилишнинг ботинида бирон замонавий маъно, фикр бўлиши керак-ку, ахир?!

Тўғри, шеъриятда янги гап айтиш осон эмас. Чунки минг йиллар давомида классик шоирларимиз шунчалик кўп ўй-ҳиссиётларни қоғозга туширганларки, қўлига қалам олган ижодкор улардан, қолаверса, ҳозирги нозимлардан биронтасини такрорламаслиги, айтаётган фикрларида инкор қилиб бўлмас ҳаётий, поэтик мантиқ бўлиши керак. Шундай йўлдан борилмаса қош қўяман, деб кўз чиқариш, ё оригинал бўлиб кўриниш учун тескари гаплар айтишгача бориб етиш ёки бошқаларнинг фикрини такрорлаб қўйиш мумкин. Аммо бу гаплардан ёшлар шеърияти нуқул кусурларга тўла экан, деган хулоса чиқмаслиги керак. Чунки ёш шоирлар орасида изланишлари мақолаларга мавзу бўладиганлари анчагина бор. Аммо уларнинг барчаси хусусида тўхталишнинг имконияти йўқ.

Умуман олганда шеъриятимизда фикр-туйғуларни янгича — турли хил йўсинда ифода этишга интилиш кучли бўляпти. Замоннинг нафасини берадиган, инсон маънавий дунёсини янгилайдиган шеърлар ёзиляпти. Шу билан бир қаторда ёш авлодга мансуб шоирларимиз ҳар бир асарнинг оригинал жаранглашига, мукаммал даражага чиқаришга эътиборсизликлари туфайли айрим қусурли шеърлар ҳам юзага келмоқда. Шеъриятимизнинг сирли ва ҳарир этагига ёпишиб олган бу қусурлардан қанчалик тез қутулсак, шоирларимиз, жумладан ёш ижодкорлар улуғ мақсад ва янги фикр-туйғуларни юксак поэтик шаклда ифодалашга жиддий эътибор берсалар маънавий оламимизни бойитадиган, етук ва баркамол асарлар янада кўпаярди. Бунинг натижасида эса адабиётимиз уфқи кенгаярди.

●●●

МАДАНИЙ ҲАЁТ

26. X. 83 й.

Республика Ёзувчилар союзи правлениеси секретариатининг навбатдаги йиғилишини Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари Сарвар Азимов кириш сўзи билан очиб, Осиё ва Африка ёзувчилари уюшмасининг VII конференцияси якунлари ҳақида гапирди, республика ёзувчилар союзи коллективи бу улкан халқаро анжуманни ўтказишда катта жонбозлик кўрсатганлиги учун СССР Ёзувчилар союзи правлениеси ташаккур эълон қилганлигини билдирди, республика адиблари олдида турган вазифалар хусусида тўхталиб ўтди.

Ўзбекистон ССР халқ ёзувчилари Назир Сафаров ва Мирмуҳсин, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг бош редактори Муҳаммад Али, республика Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари Ўктам Усмонов ўртоқлар ўзбек ёзувчиларининг китоблари бутуниттифоқ матбуотида кам тарғиб қилинаётганлиги, бу ўринда республика танқидчилари янада фаоллик кўрсатишлари лозимлиги хусусида, Ўзбекистонда татар адабиётини янада равнақ топтириш тўғрисида, қалам аҳлининг пахта йиғим-теримига актив иштирок этишлари зарурлиги ҳақида гапирдилар.

Йиғилишда 1984 йилда ёзувчиларнинг нишонланадиган юбилейлари режаси кўриб чиқилди: Абдулла Қодирийнинг 90 йиллигига С. Каромatов, Воҳид Зоҳидов ҳамда Александр Удаловларнинг 70 йиллигига С. Мамажонов ва Р. Файзий, Б. Пармузин; Георгий Владимиров, Олег Сидельниковларнинг 60 йиллигига И. Раҳим, Л. Қаюмов, Б. Пармузинлар комиссия раиси қилиб тайинландилар. Республика Ёзувчилар союзи ташкил топганлигининг 50 йиллигига тайёргарлик юзасидан ҳам муҳим тадбир-чоралар кўрилди. Шунингдек, Ойбек, Уйғун, Зулфия, Назир Сафаровларнинг 1985 йилда бўлиб ўтадиган юбилейларига тайёргарлик масалалари муҳокама этилди.

Секретариат йиғилишида Бахтиёр Назаров, Ҳайитмат Расул, Муҳаббат Туробова, Павел Шуфь, Раҳматулла Иноғомов, Нодир Норматов ўртоқлар СССР Ёзувчилар союзи аъзолигига қабул қилиндилар.

МАДАНИЙ ҲАЁТ

www.ziyouz.com kutubxonasi